

ҚАҲРАМОНЛИК ДОСТОНЛАРИДА “ЖАСОРАТ” ФЕНОМЕНИНИНГ
УЙҒОНИШ ДИНАМИКАСИ

ДИНАМИКА ПРОБУЖДЕНИЯ ФЕНОМЕНА “МУЖЕСТВО” В
ГЕРОИЧЕСКИХ ДАСТАНАХ

THE DYNAMICS OF AWAKENING THE PHENOMENON OF “COURAGE”
IN HEROIC EPICS

Бобур ЭЛМУРОДОВ,

Қуролли Кучлар академияси мустақил изланувчиси

bobur.elmurodov@gmail.com

Ҳар қандай даврда ҳам халққа руҳий озуқа бера оладиган куч – бу унинг ўз шонли тарихи ва фольклор достонлари эканини ҳисобга олсак, уларни чуқур ўрганиш ва таҳлил қилиш орқали унутилиб бораётган жанговар руҳ ва анъаналарни жонлантириш имконияти пайдо бўлади.

Бу борада фольклоршунос олим Жаббор Эшонқул бир суҳбатида шундай деган эди: ...Жеймс Жойс ярми ҳазил, ярми чин аралаш мабодо Дублин шаҳри ер юзидан йўқолиб кетса, менинг “Улисс” романимга қараб уни қайта тиклаш мумкин, деган гапни айтган. Худди шундай бизда қадимий урф-одат ва анъаналаримизнинг унутилган узвларини «Алпомиш»га ўхшаш эпос матнига қараб тиклаб олиш имконияти мавжуд.

Халқ достонларининг муҳимлилик даражаси айниқса Иккинчи жаҳон уруши йилларида тобора кучайиб борди. Чунки жангчиларни ватанпарварлик ва қаҳрамонлик руҳида тарбиялаш кўшин психологиясининг муҳим бўлаги ҳисобланиб, бунда фольклор асарларининг ўрни беқиёс эди. Ўша йиллари қаҳрамонлик достонлари пешма-пеш нашр этилди, *В.М. Жирмунский* ва *Ҳ. Зарифов* ҳамкорлигидаги “Ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси” китоби тайёрланиб, Москвада нашрдан чиқди (Ушбу китобнинг муфассал баёни 1958 йилда Германияда немис тилида ҳам босилиб чиқди).

Ушбу фольклор асарларининг дунё юзини кўришидан асосий мақсад жангчиларда ватанпарварлик туйғусини уйғотиш, уларни руҳий-психологик таъминотини мустаҳкамлаш каби зарурий вазифаларни ўз ичига олар эди. Ўша давр манбалари ўрганилганда жанг қилиш, қаҳрамонлик кўрсатиш, фашистни янчишга чорловлар ижодкорлар томонидан турли усулларда олиб борилиб, улардан энг кенг тарқалгани фольклор жанридаги айтимлар экани аён бўлади.

1977 йилда чоп этилган “Ўзбек жангномаси” китобида Муҳаммадjon Қўшмоқов муаллифлигидаги “Улуғ Ватан уруши даври фольклоридан лавҳалар”

номли мақолада шундай айтимлардан парчалар келтирилади. Унда шоир дoston айтмоқдан мурод – кишиларни маънан юксалтириш, халқнинг қаҳрамонлик анъаналари руҳида тарбиялаш эканини таъкидлайди:

*Биз айтамыз неча турли дostonди,
Бу дostonлар бизга боғу бўстондир.
Эшитганлар кўнглин ботир қилмоққа,
Мақтаймыз Алпомиш, Гўрўгли арслонни.*

Шоир сўзида давом этар экан, ўтмиш маданий меросини чуқур ўрганиш, қаҳрамонлар номи ва уларнинг жасоратини мадҳ этиш янги замон кишисини тарбиялашда катта роль ўйнашини айтиб ўтади.

*Мақсадимиз улар отин билмоқдир,
Мақсадимиз завқи сафо қилмоқдир,
Айтиб бурунги ботирлар исмини
Совет гражданин ботир қилмоқдир.*

Шу тариқа халқ шоирлари анъанавий дostonларни куйлаб, кишиларимизнинг кўнглини ботир қилдилар, социалистик ватан ҳимоясига отлангандилар, дейилади мақолада.

Хўш, нега халқ ботирлигини уйғотиш учун айнан дostonларга мурожаат қилинди? Бунинг асосий сабабларидан бири сифатида дoston қаҳрамонларининг ўлимга тик боқа олиши, Ватан тинчлиги йўлидаги жангларда олд сафларда бўлиши, шу билан бирга, дoston қаҳрамонларининг идеал кучга эга бўлганини келтириш мумкин. Айниқса, жангнома асар қаҳрамонларига хос бўлган хислатлардан бири уларнинг ўз ватанлари тақдири билан боғлиқ ижтимоий масалалар, халқларнинг ўзлари яшаётган ҳудуднинг дахлсизлиги ва мустақиллиги йўлидаги кураши жараёнида такомиллашиб боришида кўринади.

“Алпомиш” дostonида Ҳакимбекнинг дунёга келиш тасвирига эътибор қаратсак, чақалоқ туғилган маҳал дастлаб Шоҳимардон пир боради, исмини Ҳакимбек қўйиб, ўнг эйнига беш панжа уради. Пирнинг тарбиятидан сўнг қаҳрамон ўтда куймас, қиличда чопилмас, милтиқ ўқи ўтмас даражага етади.

Дostonда бу ҳолни исботловчи кўплаб лавҳалар бор. Хусусан бир ўринда: “Ураётир, қилич, олмос, Ҳеч бир исфиҳон кор қилмас”, дейилса, бошқа таърифда: “Ўққа тутуди қалмоқлар, Ўқи ботмай бундан қайтар,” қабилида изоҳланади.

Дарвоқе, Иккинчи жаҳон урушининг биринчи кунлариданок, халқ шоирлари дўмбиралари қудратини ёвга қарши қаратдилар. 1941 йили нашр этилган жанговар Ватан учун шеърлар тўплами Фозил Йўлдош ўғлининг “Армиям”, “Жаҳон тинглагай” термалари билан очилади. Бу тўпламда Ислом шоир Назар ўғли уч термаси билан қатнашади. “Нарпайлик колхозчи Йўлдош ота, унинг учувчи ўғли Пулат, ўқувчи ўғли Темур ҳақида”, “Мудофаа фонди”

каби термалари ҳозиржавоблиги, ижтимоий фаоллиги билан ажралиб турар эди. Ислом шоир ўзбек адабиётида биринчилар қатори ўз ўғлини Ватан учун, Адолат ва Озодлик учун бўладиган урушга юбораётган ота образини чизиб берди.

Ариза бер Қизил қўшин сафига...

Белинг маҳкам бойла халқнинг нафига...

“Мудофаа фонди” социалистик Ватан ҳимоясининг жарчиси бўлган таъсирчан термалардан бири, десак янглишмаган бўламиз. Эл билан эр бошига иш тушганда, улар билан бирга аёллар ҳам этик ечмай сув кечди. Жабҳа билан мамлакат ичкараси бир-бирига мадад бериб турди. Қуйидаги термага эътибор қаратамиз:

Орден олибсиз, ёрим.

Озодлик урушида.

Мен ҳам орденлик бўлдим.

Колхозимиз ишида.

Гул барги танга-танга,

Эрим йўлладим жангга.

Қай жангчидан қолишай,

Жоним фидо Ватанга!

Бу ўша даврда хотин-қизларнинг урушга бўлган чексиз нафрати ва жасорати эди.

“Алпомиш” достонида Қалдирғоч акаси Алпомишни кўзини очиб, қалбини уйғотиб, мардлик томирларини кўзғатган бўлса, аёллар ҳам ўз эрларини, акаларини шу тарзда “Бойчибор”га миндириб, жангга кузатар эди:

...Аскарликка, акажоним, бориб кел,

Раҳм этмай, душманларни қириб кел,

Юртга кириб, элни вайрон этмасин,

Мардлик билан Қизил Юлдуз олиб кел.

Опа-сингиллар акалари ёнида фашизмга қарши ҳар қандай даҳшатли жангга киришга ҳам руҳан тайёр эдилар. Буни қуйидаги сатрлардан ҳам сезиш қийин эмас:

Фронтларга борсам, акам ёнина,

Ўтлар ёқсам душманларнинг жонина,

Бешотарнинг бир тилчасин босганда,

Кошки қолсам мингтасининг қонина.

Жасорат тушунчаси моҳиятида ватанпарварлик тушунчаси ётар экан, бу туйғуни шаклланишида энг аввало, жамиятнинг маънавий-ахлоқий иқлими, миллатнинг тарихий илдизлари, юксак эзгу мақсадлар ва мафкуравий муносабатлар ўзига хос ўрин тутишини таъкидлаш зарур.

Ҳозирги кунга қадар ватанпарварлик тушунчасининг аниқ тавсифи, мазмун-моҳияти илмий ва қомусий адабиётларда ҳам тўла ўз аксини топмаган. Буни ушбу атаманинг мураккаб табиати, намоён бўлиш шакллариининг хилма-хиллиги ва бошқа кўплаб факторлар билан изоҳлаш мумкин.

Аксарият изоҳларни умумлаштирсак, ватанпарварлик – кишиларнинг туғилиб ўсган ерига муҳаббати ва садоқатини ифодалайдиган кенг қамровли тушунча. Ватанпарварлик маънавий, ахлоқий ва ижтимоий-маданий таркибий қисмларга асосланган шахснинг ижобий хусусиятларининг бутун мажмуасини шакллантириш ва ривожлантиришни назарда тутди.

Бугунги кунимизда ҳам жисмоний ва маънавий етуклик ҳарбий хизматчиларимиз олдида турган асосий вазифа эканини ҳисобга олсак, ботирлик, қаҳрамонлик, ватанпарварлик ва алпик асрий дostonларимизнинг асосий ўзагини ташкил этиши кундай равшанлашади.